

Rzeczywistość państwa ateistycznego

Swoistym odzwierciedleniem zapisów konstytucyjnych i praktyki życia codziennego w sferze wolności sumienia i wolności wyznania było hasło z *Wielkiej Encyklopedii Radzieckiej* dotyczące ateizmu i wychowania ateistycznego⁴⁶. W szczególności sposób na uwagę zasługuje ta część hasła, która dotyczyła myśli Engelsa, Lenina i czasów Związku Sowieckiego.

Traktując religię jako wymysł czysto ludzki, twórcy idei socjalistycznej doszli do wniosku, że religia stoi na przeszkodzie rozwojowi świadomego człowieka, który kieruje się tym, co naukowo udowodnione i ma swoje podstawy w wiedzy. Religia, jako wytwór człowieka, miała za zadanie pomagać mu w przyjęciu tego, czego nie mógł zrozumieć, co przerastało jego poznanie. Jednak teraz K. Marks i F. Engels, a za nimi W. Lenin pokazują uludę i spustoszenie, jakie religia poczyniła w świadomości społeczeństwa. Religia, która jest „opium dla ludu”⁴⁷, zostanie teraz zastąpiona materializmem dialektycznym, który wyzwoli masy robotniczo-chłopskie z zabobonów religii.

Jednocześnie jednak starano się dać ludziom nową religię – religię komunistyczną, która miała swoje bóstwa, święta oraz obrzędy. Uważano również, że wychowanie antyreligijne jest „zastąpieniem wiary w Boga – wiarą w naukę i maszynę”⁴⁸.

Religia jest jak gwóźdź: jeśli w nią uderzysz, wbijesz tylko jeszcze głębiej (...). Tu trzeba obcęgów. Religię trzeba chwycić, ścisnąć od dołu: nie uderza się jej, ale wyciąga, wyciąga z korzeniem. A to można osiągnąć tylko naukową propagandą, moralną i kulturalną edukacją mas⁴⁹.

Przytoczony cytat dobrze charakteryzuje podejście władzy sowieckiej do kwestii religii, a co za tym idzie – podejmowanych środków, by ją zwalczać.

Związek Sowiecki stał się pierwszym państwem ateistycznym. Wolność sumienia polegała na oddzieleniu Kościoła od państwa oraz od szkolnictwa, innymi słowy zamknięto wiarę w domach.

Swoje apogeum walka z religią osiągnęła w 1929 r. Przyjęto wówczas kilka ustaw dotyczących religii, które umożliwiały krwawe represje w następnej dekadzie. Przybierały one rozmaite formy. Przeprowadzono konfiskatę majątków cerkiewnych, zakazano pobierania obowiązkowych opłat, zniesiono subwencje państwowe. Aresztowano duchowieństwo, prześladowano ludzi wierzących. Płądrowano oraz przeznaczano na inne cele cerkwie i klasztory. Podobnie postępowano z synagogami i meczetami, choć na mniejszą skalę⁵⁰.

⁴⁶ Por. *Wspomnienia z Kazachstanu (1980–1990) Jego Ekscelencji księdza arcybiskupa Jana Pawła Lengi MIC*, opr. ks. Błażej Michalewski, Licheń 2015, manuskrypt w zbiorach autora.

⁴⁷ Por. Ю.Б. Пищик *Атеизм*, [w:] *Большая советская энциклопедия*, (red.) Прохоров А., Москва 1970, t. II, s. 369–370; В. С. Глаголев, В. И. Евдокимов, *Атеистическое воспитание*, t. II, s. 370–371.

⁴⁸ Por. Ю.Б. Пищик, *Атеизм*, s. 370.

⁴⁹ Por. R. Pipes, *Rosja bolszewików*, s. 341.

⁵⁰ Por. В. С. Глаголев, В. И. Евдокимов, *Атеистическое воспитание*, t. II, s. 370.

Związek Wojujących Bezbożników

Kolejnym sposobem wprowadzania w życie zasad państwa ateistycznego i walki z religią było powołanie do istnienia przez Jemieliana Jarosławskiego dnia 7 lutego 1925 r. organizacji pod nazwą „Związek Bezbożników” (od roku 1929 przyjmującego nazwę **Związek Wojujących Bezbożników – ZWB**)⁵¹. Był on centralą wszelkich akcji prowadzonych przeciwko Kościołowi oraz wszystkiemu, co było związane z religią. W swojej działalności powiązany był z partią komunistyczną, ale także z wieloma ministerstwami i z GPU (późniejsze KGB).

Kontakty ZWB rozciągały się nie tylko na teren Związku Sowieckiego, ale także powiązany był on z organizacjami komunistycznymi w innych państwach⁵².

Organizacja ta skierowana była ku wszystkim grupom społecznym, zawodowym i wiekowym. Tworzone były „bezbożne” wydziały, brygady produkcyjne, „bezbożne” kołchozy, „bezbożne” grupy więźniów itp. Oprócz zakładania grup „bezbożników” zajęto się tworzeniem nowego języka religijnego, ukazującego wszystko, co związane jest z wiarą w negatywnym świetle. Tu mają swe źródło takie używane określenia jak: przesady religijne, uprzedzenia religijne, fanatyzm religijny, ideologia religijna. Wiarę określano jako zabobon, ciemnotę, zacofanie, przesady, myślenie reakcyjne itp.

Organizowanie tzw. **karnawałów antyreligijnych** było kolejnym polem działania ZWB. Ośmieszano wówczas wszystko, co wiązało się z wiarą, a także dopuszczano się bluźnierstw. Karnawały takie odbywały się najczęściej w dni Bożego Narodzenia, Wielkanoc oraz inne święta kościelne. Organizowano również wiece i zebrania, podczas których podpisywano petycje domagające się zamykania cerkwi i kościołów. Osoba, która nie poparłaby takiej petycji, narażona była na utratę pracy, a także inne konsekwencje. Do zadań Związku należało ponadto organizowanie muzeów i wystaw poświęconych ateizmowi, wysyłanie postulatów do gazet mówiących o szkodliwej działalności Kościoła i Cerkwi, domaganie się np. zdjęć dzwonnów kościelnych, inwigilacji ludzi wierzących itp. Posuwano się także do niszczenia zabytków i dzieł sztuki związanych z kultem religijnym i Kościołem.

Środki masowego przekazu były następnym narzędziem stosowanym do walki z wiarą i Kościołem. ZWB w 1922 r. założył wydawnictwo „Ateista”. Wydawało ono przez wiele lat czasopisma, broszury, plakaty o treści antyreligijnej, kpiące z wiary, obrażające duchownych i ludzi wierzących⁵³. Wśród ukazujących się tytułów prasowych przeznaczonych do walki z wiarą należy wymienić gazetę „Bezbożnik”, żurnal „Bezbożnik”, „Wojujący Ateizm”, „Ateista”, „Nauka i Religia”, „Człowiek i Świat” i wiele innych⁵⁴. Przy czym gazeta „Bezbożnik” ukazywała się w różnych odmianach z myślą o określonym odbiorcy docelowym, na przykład: na Ukrainie „Wojowniczy Bezwirnyk”, na Białorusi „Biazbożnik Białarusi”, a także „Biezbożnik u Stanka”

⁵¹ Por. R. Pipes, *Rosja bolszewików*, s. 342.

⁵² Por. Ю. Б. Пищик, *Атеизм*, s. 370; por. R. Dzwonkowski, *Kościół katolicki*, s. 83.

⁵³ Por. R. Dzwonkowski, *Kościół katolicki*, s. 83–85.

⁵⁴ Por. Ю. Б. Пищик, *Атеизм*, s. 370.

(„Bezbożnik przy Warsztacie”) z przeznaczeniem dla robotników, dla kołchoźników wydawano „Dierewiński Biezożnik” („Wiejski Bezbożnik”).

Wraz z wybuchem wojny niemiecko-sowieckiej, od lipca 1941 r. przestał ukazywać się „Bezbożnik”, nadal wydawane były jednak lokalne pisma antyreligijne. Nakład pism przeznaczonych do walki z wiarą wynosił 44 mln egzemplarzy. Aby dotrzeć do jak największej grupy odbiorców, wydawnictwa antyreligijne ukazywały się w 88 językach i narzeczach. Do prowadzenia działalności ateizującej i antyreligijnej inspirowanej przez ZWB należało zakładanie „**kącików ateistycznych**” w szkołach, zakładach pracy, klubach robotniczych, na dworcach.

Teatr, film i radio także wykorzystywano do walki z Kościołem. Np. w roku 1928 w Leningradzie teatr „Ateista” zainaugurował w Wielki Piątek sztukę obrażającą Jezusa Chrystusa. Z inicjatywy Związku Bezbożników zostały nakręcone filmy o treści antyreligijnej. Zaliczają się do nich choćby takie produkcje, jak: „Opium”, „Juda”, „Tiomnoje carstwo”, „Kriest i mauzer” czy „Rozbityje bogi”. Audycje radiowe poświęcone planowej ateizacji nadawane były w czternastu językach.

Członkom związków zawodowych, artystom zakazano przynależności do Kościoła. Nie mogli oni należeć np. do chórów kościelnych. Za nieprzestrzeganie tych zakazów groziły surowe kary. Z bibliotek usuwane były wszelkie książki religijne, a na uniwersytetach zakładano katedry ateizmu.

Z życia codziennego starano się usunąć wszystko, co wiązało się i kojarzyło z Bogiem i wiarą. W roku 1929 został wprowadzony sześciodniowy tydzień,

w którym nie było niedziel. Kolejnym krokiem było wprowadzenie pracy ciągłej w kolchozach, fabrykach, urzędach. Zamiast nazwy „niedziela” (*woskresenie*) na określenie wolnego dnia zaczęto używać słowa *wychadnoj*, a dzień powszedni nazywano *podwychadnoj*. Zmiana ta nastąpiła, gdyż w języku rosyjskim *woskresenie* znaczy zmartwychwstanie. Dekretem z dnia 26 czerwca 1940 r. przywrócono siedmiodniowy tydzień z niedzielą jako dniem wolnym od pracy⁵⁵.

Propagandowy rysunek przeciwko duchowym z czasopisma „Trybuna Radziecka”, 21 lutego 1930 r.

⁵⁵ Por. R. Dzwonkowski, *Kościół katolicki*, s. 84, 98–100.